

RECENSIE

Guy Janssens

***De Grooten Oorlog in
Brusselse straatliedjes
uit 1914-1918***

Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog in Brusselse straatliedjes uit 1914-1918*, Leuven: Acco, 2013, 109 pp., ISBN: 978 90 3349 246 4

De Grooten Oorlog in Brusselse straatliedjes biedt een doorsnede van het dagelijkse leven in het bezette Brussel van 1914-1918, maar begint en eindigt met een persoonlijk verhaal. De paar tientallen liedteksten die het boek bevat,

stuk voor stuk liedjes ‘die toenmaals klonken uit de mond van het volk, de gewone man en vrouw’¹, komen uit het liedjesschrift van de grootmoeder van de auteur. Daarin schreven zij en haar vriendinnen de liedjes neer die ze in de oorlogsjaren zongen tijdens hun werk in een naaiatelier. Aan het einde van het boek herinnert Janssens zich dat zijn grootmoeder nooit verlegen zat om een lied of een verhaal om hem als kleine jongen mee te vermaken: ‘Over de Grooten Oorlog echter heb ik haar nooit horen vertellen of zingen’, schrijft hij. ‘Daar zweeg ze over.’ Die stilte illustreert ‘hoezeer de Eerste Wereldoorlog voor sommigen een traumatische ervaring is geweest.’² Een zelden aflatende emotionele intensiteit is dan ook een van de dingen die het meest opvallen in de gebundelde liedjes zelf.

Met deze kleinschalige, persoonlijke aanpak, met aandacht voor de dagdagelijkse en minder dagdagelijkse gevoelens van ‘de gewone mens’, positioneert dit werk zich midden in de traditie van *history from below*, die zich tot doel stelt de in het verleden vaak verwaarloosde geschiedenis van wat we de 99 procent zouden kunnen noemen aan het licht te brengen – en dus niet de geschiedenis van de hoogste politieke, diplomatische en militaire niveaus. Hoewel het boek hier naar mijn mening niet volledig in slaagt, biedt het niettemin een waardevolle kijk op de bezettingservaring aan de hand van een boeiende, maar nog maar zelden grondig geanalyseerde bron.

De liedjes zijn geklasseerd volgens vier thema’s. Ieder hoofdstuk biedt uitgebreid historische context voor het bewuste thema. Naast die thematische opbouw is het boek zodanig ingedeeld dat we beginnen met het Duitse ultimatum in augustus 1914 en eindigen bij de Wapenstilstand. Zo krijgen we een volledig overzicht van de oorlogsjaren. Bovendien wordt er nu eens ingezoomd op de specifieke toestand in Brussel, dan weer uitgezoomd naar een breder Belgisch perspectief. De thema’s (‘Liedjes over patriotisme en strijd lust’, ‘Liedjes over oorlogsleed’ ...)

zijn goed gekozen en reflecteren een breed spectrum van emoties en attitudes tegenover de oorlog. De veelomvattende aanpak is echter meteen ook de achilleshiel van dit boek. Hoewel contextuele inbedding van de liederen uiteraard noodzakelijk is, komen de historische schetsen vaak droog en nogal obligaant over. Op sommige momenten dreigen de liedjes alsnog ingepast te worden in het keurslijf van een klassiek top-downframework. Zo is het bijvoorbeeld maar de vraag of we werkelijk nood hebben aan een zoveelste relaas van het Schlieffenplan en de gevechten rond Ieper. In feite zijn zowel de liedjes uit het schrift als Janssens zelf op hun best wanneer het gaat om levendige taferelen uit het dagelijkse leven in de bezette stad, zoals in het hoofdstuk dat specifiek handelt over de bezetting van Brussel, waarin bijvoorbeeld vormen van humoristisch verzet van de bevolking tegen het Duitse bezettingsregime aan bod komen. Die stukken hebben een eigen dynamiek omdat ze de wisselwerking blootleggen tussen historische gebeurtenissen enerzijds en de *agency* van het gewone volk om op deze gebeurtenissen te reageren anderzijds. Ook van andere soorten context had ik graag meer gezien. Zo behandelt Janssens de ontstaansgeschiedenis van de liedjes zelf slechts zeer kort³, terwijl bijvoorbeeld de figuur van de rondreizende marktzanger die zulke liedjes verspreidde, erg interessant is. Ook over het dagelijkse bestaan van de dames in de fabriek die de liedjes zongen, was ik graag wat meer te weten gekomen. Welke impact had de oorlog op hun leven, op hun rol in de maatschappij?

De glansrol in het boek behoort uiteraard toe aan de liederen zelf.⁴ De interessantste liedjes zijn vaak die met een grote emotionele intensiteit (strijdliederen vol patriottisch vuur, of net ingetogen vertellingen over slachtoffers zoals oorlogswezen) of een hoog absurditeitsgehalte (we krijgen verrassende schetsen voorgeschoteld van de onverwachte impact die de oorlog had op bepaalde aspecten van het dagelijkse leven). Verweven door de vier hoofdthema's

heen komen bepaalde elementen, kenmerken of beeldspraakregisters regelmatig terug. Het groteske wordt frequent geëvoeerd, met name in beschrijvingen van voeding enerzijds en Duitsers (of 'Doches') anderzijds. Oorlogsprofiteurs en woekerhandelaars verkopen boter die 'van zelve weg lupt'⁵, met de Duitse soldaten is het niet veel beter gesteld: 'En uile punte⁶ stoen toch zoe krum / En uile smool, verbrand van de zonne!!!'⁷ Het mag natuurlijk niet verbazen dat factoren die de zwaarste impact hadden op het leven van de bevolking (het voedseltekort en de aanwezigheid van de bezetter) heftige reacties en groteske, hyperbolische beeldspraak oproepen. In onzekere tijden worden de grenzen van de natuurlijke orde afgetast en overschreden, met als doel hun bestaan te bevestigen. In verband daarmee valt ook op dat het portret dat van de Duitse bezetter naar voren komt, als het ware dubbel belicht is. Enerzijds worden ze als groteske mikpunten van spot op symbolische wijze onschadelijk, ongevaarlijk gemaakt; anderzijds zijn ze ook voorwerpen van intense haat, door en door kwaadaardige figuren die wel degelijk onvoorstelbare schade en leed aanrichten. Volgende tekst spreekt boekdelen.

Neemand zal ooit de wreedheid evenaren
Als door het duitse land ons toegebracht
Het belgen volk heeft neemant iets misdreven
[...]
Waarom zijn wij in oorloge gedreven
En leed ons land in droefheid en geween⁸

In het laatste lied in het boek wordt de Duitse keizer Wilhelm – wgens censuurredenen in het lied omgedoopt tot 'Charel' – op bikkelaarharde wijze verantwoordelijk gehouden voor het leed van de oorlog.

nen moordenaar van zoo vele mannen
die moesten ze levendig verbrannen
Wij hebben zooveel gesoefreert
t is geen hij meriteed
dat hem kreveert⁹

De haat jegens de compleet gedemoniseerde ander is hier bijna tastbaar. Ook haat tegenover de eigen mensen – oorlogsprofiteurs, ‘slechte wijven’ die relaties hadden met Duitse soldaten ... Ook hier is het thema van voeding en materieel welzijn nooit veraf: het ‘onvaderlandse’ gedrag van de schuldigen wordt constant in verband gebracht met de materiële voordelen die zij op die manier verkrijgen. Andere veel voorkomende thema’s en vormen van beeldspraak zijn metaforen rond licht en duisternis en de verhoopte overwinning van dat eerste op het tweede, de verbeelding van het vaderland en koning Albert in termen van familiale banden, het frequent voorkomen van scenario’s van *wish fulfilment*, of inversie waar de Duitser plots de vernederde partij wordt.

Het gaat dus om een erg rijke bron, met een enorme schat aan materiaal dat bestudeerd kan worden. Deze rijkdom wordt echter niet ten volle benut. De tekstuele analyses zouden diepgaander kunnen zijn. Er is natuurlijk analyse, maar die blijft grotendeels op de vlakke. Janssens is duidelijk op zijn best met eerder taaltechnische opmerkingen – logisch, gezien zijn achtergrond als historisch taalkundige. Individuele woorden worden uitvoerig geduid in hun historische context en evolutie, en dat is vaak erg boeiend. Treffende details, zoals de opmerking dat de aanduiding *Bère* of *Albern* voor koning Albert een augmentatiefvorm betreft – wat betekent dat de drager ervan een flink man is¹⁰ –, geven een extra dimensie aan de lezing van de liedjes.

Al bij al leest het boek lekker weg: het is informatief zonder ooit saai te worden, en vormt ondanks enkele tekortkomingen een leuke introductie tot een verwaarloosd bronnentype. We krijgen een kijk op een eerder zeldzaam gezicht van de oorlog, een ander perspectief, en dit met een persoonlijke insteek. Bovendien zijn vooral de liedjes zelf de moeite waard. Vaak raken ze echt, soms doen ze ons mee verontwaardigd voelen over onrecht, niet zelden zetten ze aan tot lachen. Afsluiten doe ik dus

door gewoon een van de liedjes voor zichzelf te laten spreken.

De Dochen en Brussel¹¹

1.

Toen zij in Brussel kwamen
Met fluit en trek muziek
Waren zij hier goed ontvangen
Met sigaren en een glas bier
Zonder hun te geneeren
Namen zij alles aan
Van de mensche die beefde
En die van schrik hadden gedaan
En vragen ongerust
Laat ons nu toch met rust

Refrein

Dochke
G’hebt ons schrik aangedaan
Dochke
Maar nu moogd al lang aangaan
Want nu hebben wij geen verveet
Van a schoon punt
En a geweer
Dochke
Wij zijn a toch zoo meug
En laat de plaats voor d’alliës
Die hebben het lang verdient
En cigaretten en daarbij
Een goede pint

2.

Eenige dagen waren verlopen
Sind den dag van den entree
En ik was op mijne wandel
Op den grooten Boulevard
Maar wat zag ik tot mijn wonder
Trinette van nevens mij
Aan haren arm hang de nen donder¹²
En zijn punt die stond op zei
Tot mij zelf zei k ik
Dat doe ze toch niet van de schrik

3.

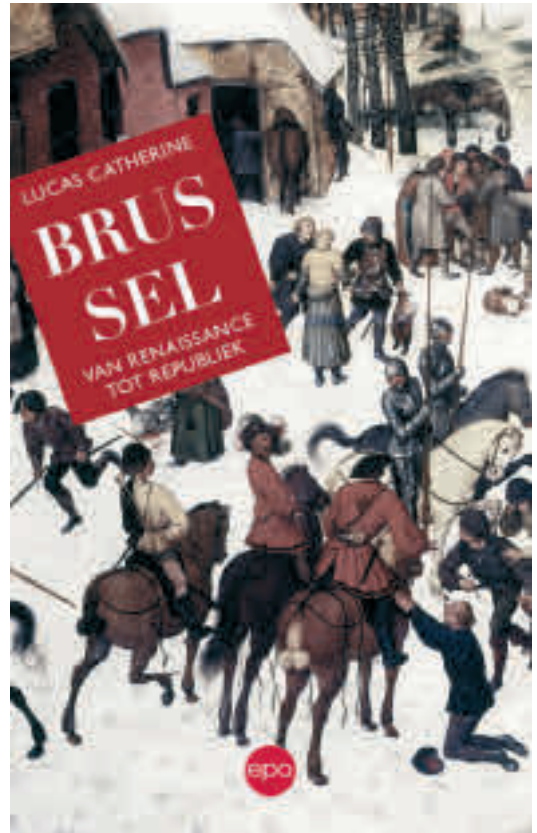
De maanden die verlopen
En men ziet nog geen vertrek
Van al die platte pooten
En zelfs al met een gebrek
Voor mij het steke mij tegen
Van hier als baas te zijn
En van t vrouwvolk hun te lopen
Naar souper en naar concert
En voor mij te troosten
Zing k altijd dezen refrain

Dominique De Groen, FWO-aspirant
Vakgroep Geschiedenis, UGent

- 1 Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog in Brusselse straatliedjes uit 1914-1918*, Leuven: Acco, 2013, p. 7.
- 2 Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog [...]*, p. 103.
- 3 Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog [...]*, pp. 101-103.
- 4 Een selectie is te beluisteren op de bijgevoegde cd *Zee den ourlog*, ingespeeld door Emballage Kado.
- 5 Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog [...]*, p. 74.
- 6 Verwijst naar de typische Duitse pinhelmen.
- 7 Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog [...]*, p. 77.
- 8 Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog [...]*, p. 44.
- 9 Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog [...]*, p. 98.
- 10 Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog [...]*, p. 85.
- 11 Guy JANSSENS, *De Grooten Oorlog [...]*, pp. 57-59.
- 12 Scheldwoord voor Duitse soldaat.

RECENSIE

Lucas Catherine *Brussel: van renaissance tot republiek*

Lucas CATHERINE, *Brussel: van renaissance tot republiek*, Berchem: EPO, 2014, 208 pp., ISBN: 978 94 6267 000 6

Lucas Catherine, alias Luc Vereertbrugghen, staat bij velen te boek als 'historicus van vergeten zaken'. Hij schreef belangrijke stukken, boeken en essays bij elkaar over kolonisatie, de relatie van de Europese met andere bescha-